

Artikel

Bosbeleid in Vlaanderen van heden naar toekomst

Prof. Bart Muys,

Laboratorium voor Bos, Natuur en Landschap, K.U.Leuven

In deze bijdrage brengen we een kritische kijk op bos en natuur met de bedoeling enkele dogma's van het huidige bos- en natuurbeleid in Vlaanderen onderuit te halen en aan te sporen tot een diepgaande ecologische reflectie over het verstandig beheer en gebruik van het bos als unieke natuurlijke hulpbron.

Ter introductie: de bostoestand anno 2001

Een recente inventaris registreerde 146.000 ha. bos (ongeveer 10% van Vlaanderen), terwijl de bostelling van 1970 slechts 115.000 ha opleverde. Dit zou verkeerdelijk kunnen geïnterpreteerd worden als een gevoelige uitbreiding van de bosoppervlakte in de voorbije decennia. In realiteit is dit slechts het effect van een gewijzigde aanpak inzake definitie van bos en inventarisatiemethode. Er zijn intengendeel goede aanwijzingen dat het Vlaamse bosbestand elk jaar met enkele honderden hectaren slinkt ten voordele van industrie, woningbouw, landbouw en open natuurterreinen. Naar Europese normen is Vlaanderen een bosarme regio en dit sinds lange tijd. De grote ontbossingsgolven zijn preromeins en vroegmiddeleeuws en zijn toe te schrijven aan omzetting naar landbouwgrond en degradatie door begrazing en houtwinning. In de 19^e en 20^e eeuw deed er zich een belangrijke verschuiving van het bosareaal voor met het verdwijnen van waardevolle boscomplexen in Oost en West Vlaanderen en de aanleg van nieuwe dennenbossen in de heidegebieden van Antwerpen en Limburg.

Er zijn objectieve redenen om aan te nemen dat er in Vlaanderen niet alleen weinig bos is, maar té weinig bos. Als indicatoren voor bostekort kunnen we onder meer vernoemen: de grootschalige houtimport, vaak uit gebieden met roofofbouw (90% van ons verbruik); de enorme recreatiewaarde van de schaarse openbare bossen (berekend op 8 miljard voor het Meerdaalwoud op basis van de betalingsbereidheid van gezinnen voor bosbezoek); de kost van het leveren van nitraatvrij drinkwater; de luide roep naar speelbossen vanwege de jeugdverenigingen; de rijzende spanning tussen bosbouw en natuurbehoud inzake de controle over het beheer van de bosgebieden. Een recente enquête onder de Vlaamse bevolking bevestigt dat bos het symbool bij uitstek is van ongerepte natuur en dat bosbehoud en bosuitbreiding prioritaire milieuthema's zijn. Bosuitbreiding als programmapunt van politici van diverse pluimage bij de laatste verkiezingen versterken dit vermoeden. Ondanks deze indicatoren van bostekort zijn er maatschappelijke remmingen allerhande die het bosherstel in Vlaanderen voorlopig blijven blokkeren.

Het landschapsparadigma van de Vlaming

Na regelmatig verblijf in Duitsland realiseert men zich hoe fundamenteel verschillend de culturele perceptie van bos tussen zelfs nabijgelegen gebieden kan zijn. De gemiddelde Duitser vertoont een groot, bijna religieus respect voor bomen en bossen. Men kan terecht stellen dat bomen en bossen er hun heilige status uit de prechristelijke traditie hebben behouden. Dat uit zich op het platteland in een sterke verweving van landbouw- en bosbouwproductie met, als summum van integratie, de fameuze boerenbossen of plenterbossen van het Zwarte Woud. In de stedelijke omgeving is dat zichtbaar in het tolereren en actief aanbrengen van hoogstammige bomen in de onmiddellijke omgeving van woningen. Natuurbehoudsdoelstellingen – ze zijn nooit zuiver op wetenschappelijke kennis gebaseerd maar leggen prioriteiten op basis van maatschappelijke

voorkeuren – worden gekenmerkt door een uitgesproken streven naar natuurlijke processen en climaxsituaties.

Dit staat in schril contrast met de manier waarop men in Vlaanderen tegen bomen en bossen aankijkt. De huidige perceptie van bomen en bossen situeert zich gemiddeld tussen desinteresse en aversie en reflecteert een van oudsher agrarische samenleving in een bosarme omgeving (deze perceptie versterkt van oost naar west). Dat uit zich op het platteland in een volkomen segregatie tussen landbouw en bosbouw. Boeren en landbouworganisaties hebben een uitgesproken afkeer voor bomen en bossen ontwikkeld. In de stedelijke omgeving worden weinig bomen getolereerd die bovendien met drastische snoei klein gehouden worden. Paradoxaal hierbij lijken de woonparken in bos waar duizenden bemiddelde Vlamingen hun thuis zochten. In praktijk wordt het oorspronkelijke boslandschap in snel tempo gerooid omwille van de talrijke vermeende ongemakken verbonden aan het bosmicroklimaat. In het natuurbehoud vindt men diezelfde uitgesproken voorkeur voor het behoud en herstel van het agrarisch cultuurlandschap met hierin een sterk ingeperkte rol voor bomen en bossen. Dit reflecteert zich ook onbewust in het gebruikte jargon: populieren- en dennenbossen worden zonder onderscheid en vaak met een stevige portie misprijzen populieren- en dennenakkers genoemd en dit omdat ze werden aangeplant met niet inheemse boomsoorten. Men lijkt er niet bij stil te staan dat deze beide bostypes samen de helft van ons povere bosareaal uitmaken. Ook lijkt men zich niet te realiseren dat de economische aanrijking met populier veel waardevolle oude bossen van de ondergang heeft gered of dat de aanleg van pionierbossen met grove den de beste weg is gebleken tot herstel van het inheemse wintereiken-berkenbos. Verder wordt voor de natuurlijke vestiging van bomen vaak in negatieve connotatie de term verbossing gebruikt in één mondvol met andere ongewenste milieuveranderingen zoals verzuring, vermessing en verdroging. Op zich geen groot probleem voor de goed geïnformeerde beheerder, maar de kern van een dogma voor de argeloze leek. Het scheidt weinig plaats voor nuance en is op zijn minst niet bevorderlijk voor het creëren van een draagvlak voor meer bomen en bossen.

De moeizame weg naar meer bos

Ingevolge deze weinig bosgeöriënteerde ingesteldheid bij de voornaamste actoren in de open ruimte wordt de vraag naar meer bos hier sinds jaar en dag afgedaan als unisectoriële claim van de bosbouwsector en niet als legitieme eis vanuit brede lagen van de bevolking. Daardoor heeft de gekwantificeerde behoefte aan bos in tegenstelling tot andere bosarme landen in de EU (Denemarken, Nederland, Ierland) in Vlaanderen niet tot meer bos geleid, wel integendeel. Een brede draagvlakvorming is daarom essentieel voor het realiseren van meer bos, maar komt slechts moeizaam op gang.

Zo is het structuurplan Vlaanderen (planningshorizont 2007) in goeie oude stijl gebouwd op claims van sectoren. Wie het hardst roept krijgt het meest grond. In de discussie met de grotere broers (in orde van belangrijkheid industrie, woningbouw, landbouw en natuur) vroeg de bosbouw als zwakste sector 50.000 ha nieuw bos en hield er na onderhandeling 10.000 over, waarvan er door verdere obstructiepolitiek vanuit landbouw hooguit 3.000 gerealiseerd worden, onvoldoende om de huidige graad van ontbossing zelfs maar te compenseren. Ook voor het natuurbehoud is bosuitbreiding nog steeds geen prioritair strijdpunt. Nochtans kan de aanleg van nieuwe (wandel- en speel)bossen de enorme recreatiedruk die nu op waardevolle oude boscomplexen en open natuurterreinen rust, wegnemen en heeft het bij de bevolking een sterk wervende kracht.

Lichtpunt in dit dossier is dat na meer dan tien jaar onvermoeid plannen en lobbyen het idee van het aanleggen van stadsbossen in de nabijheid van bosarme agglomeraties gemeengoed is geworden en zelfs hoge politieke prioriteit krijgt. Daar zijn immers gemakkelijk directe sociaal-economische voordelen in te vinden. Vlaamse steden zijn, behalve hun historische kern, aartslelijk, volledig ontdaan van bomen met een fundamenteel gebrek aan openbaar groen. Stadsbossen vormen een goedkope, maar tevens gezonde en pedagogisch verantwoorde,

recreatievoorziening voor gedefavoriseerde bevolkingsgroepen in de steden. Maar ook hooggekwalificeerde werkkrachten die in eerste instantie nog interesse vertonen in een aantrekkelijke functie in een bedrijf in Kortrijk, Aalst of Sint Niklaas, houden het al snel voor bekeken: zelfs het uitstekende aanbod aan Bourgondisch tafelen kan het gebrek aan aangename leefruimte niet compenseren.

Om de leefbaarheid van de chaotisch verstedelijkte Vlaamse Ruit en zijn Zuid-West Vlaamse annex niet voorgoed te compromitteren moet dringend voor een resolute ommezwaai in het ruimtelijk beleid van deze peri-urbane zone gekozen worden. Naar mijn mening moet hier met een planningshorizont 2050 gekozen worden voor de onversneden realisatie van een parkstadconcept. In een dergelijke parkstad moet gewerkt worden naar een bos- en groenindex van 20 à 30%, voldoende om aantrekkelijke leef- en recreatieruimte te creëren, woon- en industriezones van elkaar te bufferen, transportassen in te kapselen, allerlei landschaps-, scherm- en milieufuncties waar te maken. Dit impliceert een geplande en gefaseerde verschuiving van landbouw en in welbepaalde gevallen ook van urbaan landgebruik naar bos en groen. Dit proces moet gestuurd worden door een ambitieus project van natuur- en milieubouw dat permanent in lokale sociale en economische begeleidingsmaatregelen ten behoeve van de uitfasering van de landbouw in deze zone voorziet. De eerste succesvolle resultaten van dergelijke aanpak kan men reeds zien bij de recente bosuitbreidingen in West-Vlaanderen. Dit alles zal een masterplan veronderstellen dat gesteund wordt door een politiek akkoord op het hoogste niveau.

De eerste successen van het duurzaam bosbeheer

De bosbouwsector in Vlaanderen is weinig rendabel. De verregaande versnippering en de lage houtprijzen (wereldmarktprijzen die in tegenstelling tot de landbouwproducten niet met subsidies bijgepast worden door de EU; voor de primaire producent amper 1000 frank per kubieke meter goed dennenhout met een productietijd van 80 jaar!) hebben voor de private boscijneraar (70% van het areaal) tot een onrendabel bedrijf geleid. Hoewel het financieel rendement voor de meeste eigenaars geen hoofdbekommernis is, dwingt deze situatie merkwaardigerwijs tot een dichotomie in het beheer: ofwel gaat men voor intensivering, ofwel voor extensivering. Intensivering is kiezen voor hoge outputs dank zij hoge inputs: bulkproductie van snelgroeïende exoten (lork, douglas en Corsikaanse den op zandgronden, populierenklonen op rijke gronden), dank zij allerlei begeleidende cultuurmaatregelen (bodembewerking, bemesting, drainage, eventueel pesticiden). Extensivering is kiezen voor matige outputs dank zij lage inputs: de kosten minimaliseren door maximaal in te spelen op spontane processen (natuurlijke verjonging, spontane menging, kwaliteitshoutproductie dank zij selectieve dunning, het vrijwaren van open plekken, etc.). Vanuit milieu- en natuurbehoudsstandpunt is de extensieve optie (het zogenaamde Pro Silva-beheer) uiteraard de meest interessante, maar technisch gesproken ook de moeilijkste. Door de lagere productiekosten en de geringere teeltrisico's, leidt deze optie vermoedelijk echter ook vaak tot het beste economische resultaat voor de eigenaar. In elk geval zal deze optie door haar multifunctionele dienstverlening leiden tot het hoogste sociaal-economische voordeel op macroschaal. Daarom verdient deze optie verder gestimuleerd te worden via promotie, vorming, demonstratie en mogelijks subsidie. Ook de landbouw kan uit dit soort overwegingen veel inspiratie halen ten behoeve van het herstel van zijn rentabiliteit.

Dit alles is niet nieuw. Er bestaan historische aanwijzingen, dat bosbouw de eerste economische sector was die het duurzaamheidsconcept nauwkeurig heeft gedefinieerd en erkend (begin 18e eeuw). Dit is niet verwonderlijk, gezien de rampzalige gevolgen van ontbossing voor mens en natuur al veel langer bekend zijn dan vandaag. Aanvankelijk ging het nog over duurzaamheid van houtvoortbrengst (niet méér kappen dan er bijgroeit), maar daar werden recentelijk tal van aspecten aan toegevoegd die te maken hebben met het behoud van bodemvruchtbaarheid, natuurlijke processen en biodiversiteit.

Ondanks zijn bosarm verleden heeft Vlaanderen een rijke bosbeheerstraditie, die teruggaat tot in de Middeleeuwen, waar de houtschaarste, hier eerder dan elders in Europa, leidde tot verfijnde bosbeheerstechnieken. Een professioneel uitgebouwde bosadministratie (Afdeling Bos en Groen van het Vlaamse Gewest) steunt, tenminste voor het academisch niveau, op degelijke, sterk

ecologisch geïnspireerde opleidingen te Leuven en Gent. Het gebrek aan een gespecialiseerde beroepsopleiding wordt enigszins gecompenseerd door de uitstekende permanente vorming, verzorgd door het Educatief Bosbouwcentrum te Groenendaal.

In tegenstelling tot vele andere gebieden op aarde, is duurzaam bosbeheer de regel in het Vlaamse bos. Reeds vóór de UNCED conferentie werden Vlaamse principes voor duurzaam bosbeheer in die zin opgesteld (de zogenaamde Pro Silva Vlaanderen principes). Daarop werd op korte tijd een indrukwekkend netwerk van bosreservaten opgericht, werden alle privébossen van meer dan 5 ha. via een beheersplan aan controle door de overheid onderworpen, werd een streng ecologisch georiënteerde beheersrichtlijn uitgewerkt voor de domeinbossen, werd een absolute ontbossingsstop uitgevaardigd, werden bosgroepen opgericht ten behoeve van ontsnippering en coöperatief beheer, aanvaardde de Vlaamse Hoge Bosraad een set van duurzaamheidscriteria als minimum vereiste voor bossen (ook private) in het Vlaams ecologisch netwerk (VEN). Grosso modo gaat het niet slecht met de natuur in de Vlaamse bossen. Waar de natuurwaarden in andere landgebruiksvormen nog steeds achteruitboeren, ging de natuur in talrijke bossen de laatste jaren vooruit, vooral in termen van soorten (vogels, insecten, schimmels) die gebonden zijn aan oude bomen en dood hout. Dat is te danken aan de steeds langere bedrijfstijden die in het bosbeheer gehanteerd worden.

Met dit alles kan men zonder twijfel stellen dat er in Vlaanderen geen enkele economische bedrijvigheid is, noch in de primaire, secundaire of tertiaire sector, die meer inspanningen voor duurzame ontwikkeling heeft geleverd dan de bosbouw. Dit is evenwel geen zegebulletin, maar een tussentijdse evaluatie in een proces van continue verbetering, dat gestuurd wordt door een gamma aan beleidsinstrumenten, gaande van opleiding en voorlichting, over reglementering, subsidie tot ecocertificering. Vooral in het privébos bestaat nog heel wat ruimte voor versterking van de natuurwaarden en vermindering van de milieu-impact. Kritieke punten blijven drainage, exploitatieschade en vervanging van gemengd inheems bos door sneller groeiende exoten.

Ondanks deze zware en vrijwillige inspanningen wordt de sector, naar mijn inzicht onverdiend, nog steeds gedoodverfd als 'de plankeszagers van dienst'.

Eervol herstel van de productiefunctie

Multifunctionaliteit is een basiskenmerk van duurzame ontwikkeling. In het bosbeheer vindt men prachtige voorbeelden van hoe hernieuwbare producten kunnen geogst worden zonder aantasting van de bestaande natuurwaarden. Hout is een hernieuwbare grondstof bij uitstek. Er is niks mis met het kappen van bomen, zolang het op een duurzame manier gebeurt en de producten optimaal gevaloriseerd worden. Dit concept van duurzame oogst, dat evengoed verdedigbaar is als het over jacht of visvangst gaat, is niet alleen een belangrijke pedagogische uitdaging voor het onderwijs in duurzame ontwikkeling, maar vooral een concrete uitdaging voor het Vlaams bos- en natuurbeleid van de komende decennia. Het gaat namelijk in tegen een taai dogma dat een taboe legt op de productiefunctie in natuurgebieden. Het is naar mijn gevoel één van die typische aberraties van de huidige samenleving die slechts kon ontstaan met de inbreng van massa's fossiele brandstof en andere geïmporteerde draagkracht. Reeds vóór de omstandigheden er ons toe zullen dwingen, durf ik nu reeds pleiten voor een herwaardering van de productiefunctie van bos en natuur. Daarbij moeten, naargelang de hoofdfuncties van de terreinen, verschillende graden van oogstintensiteit onderscheiden worden. In strikte reservaten heerst een nulbeheer en wordt er uiteraard geen biomassa geogst. De natuurterreinen met gericht beheer (bossen, hooilanden, heiden, etc.) nemen elk jaar gevoelig toe in oppervlakte en zijn nu zo goed als volledig uit nuttige productie genomen. De geproduceerde biomassa wordt er als hinderlijk afval verbrand of gecomposteerd. Vermest als deze terreinen vaak zijn hebben ze nochtans een groot productiepotentieel. Een kleinmazig netwerk van houtwallen en bomengroepen bestaande uit snelgroeiende inheemse soorten kunnen kleinschalige gasturbines voor electriciteitsproductie aandrijven, terwijl nat maaisel na vergisting biogas kan leveren. Gerichte bosreservaten en ecologisch waardevolle oude bossen zullen met een zekere omloop hakhout, dunningshout en zwaar kwaliteitshout (eik, beuk, den) afleveren. Nieuwe bossen op

landbouwgronden moeten maximaal gebruik maken van de overvloed aan beschikbare nutriënten. Bij bebossing door de overheid met ecologische en recreatieve hoofdobjectieven, kan best geopteerd worden voor productie van inheemse edele loofboomsoorten (es, esdoorn, kers) met het oog op zaag- of fineerhouttoepassingen. Bij bebossing door privé-initiatief als alternatieve inkomensgeneratie ter vervanging van de landbouwproductie, bijvoorbeeld op erosiegevoelige leemgronden of in zones met vermessingsrisico, kan geopteerd worden voor intensieve populierenteelt of korte rotatie hakhout met wilg of populier ten behoeve van de electriciteitsproductie. Men zou het artificieel karakter van dergelijke plantages in vraag kunnen stellen, maar men moet het voorafgaande landbouwgebruik als referentie nemen. De landgebruiksverandering naar intensieve houtteelt gaat in de regel steeds gepaard met grote milieuwinst (vooral in termen van verminderde bodemverstoring, mest- en pesticidengebruik, erosie, nitraatdoorslag). Andere vormen van agrobosbouw met teelt van populieren- en wilgenrijen langs wegen, gebouwen en akkerranden zijn perfect denkbaar. Mits de nodige inspanningen zijn al deze types van hout- en biomassaproductie in staat een ecolabel type FSC (Forest Stewardship Council) te verdienen.

De tijd is rijp om met de Vlaamse overheid, bosgroepen, landbouworganisaties, terreinbeherende natuurverenigingen, afvalintercommunales, wegenadministraties en electriciteitsproducenten samen rond de tafel te gaan zitten om kleinschalige electriciteitscentrales op houtachtige biomassa afkomstig van bossen, natuurgebieden, landbouwbedrijven, wegeaanplantingen en tuinen op te richten op weloverwogen plaatsen in het Vlaamse landschap.

Het herstel van de productiefunctie in onze natuurgebieden garandeert een gezonde sociaal-economische basis voor het behoud en het beheer van de natuurwaarden op lange termijn. Het responsabiliseert de eigenaars en het vermindert de noodzaak om alle natuurterreinen door de overheid of door verenigingen met 90% overheidssubsidie te laten aankopen. Het opent mogelijkheden om de ideeën van duurzame ontwikkeling eindelijk ook in het Vlaamse natuurbeleid te laten doorsijpelen.

Het moet, ten slotte, sterk onderstreept worden dat de vervanging van niet hernieuwbare grondstoffen door hout uit duurzaam beheerd bos, een substantiële bijdrage levert tot de vermindering van broeikasgasemissies. In het bijzonder is substitutie van fossiele brandstoffen door alternatieve energiebronnen, zoals duurzaam geproduceerde houtachtige biomassa, de meest efficiënte vorm van broeikasgasreductie. Indien effectief ingezet, kan het voor een significant aandeel van de Vlaamse Kyotodoelstellingen instaan.

Nabeschouwing

Polemische artikels pleegt men half te lezen om er in het geheel brandhout van te maken. Voor de halve lezers daarom nog volgende samenvatting:

Dit artikel stelt niet dat:

- Vlaanderen zo dicht mogelijk moet bebost worden
- natuurwaarden van bossen belangrijker zijn dan die van open gebieden
- natuurwaarden van open gebieden niet moeten beschermd en beheerd worden
- er voldoende natuurreservaten in Vlaanderen zijn
- er geen ruimte voor landbouw in Vlaanderen meer is
- houtproductie de belangrijkste bosfunctie is
- het Vlaamse bos perfect duurzaam beheerd wordt
- biomassa het energieprobleem zal oplossen
- bossen het broeikaseffect zullen oplossen

Het vertelt wel wat er geschreven staat, namelijk dat het tijd wordt dat we allen samen (bevolking, politici, industrie, landbouw, bosbouw en natuurbehoud) kiezen voor een groener Vlaanderen met meer bomen en bossen. Het stelt dat dit geen loze intentie mag blijven, maar een concreet project moet worden. We zullen er allen wel bij varen.

Bio

Bart Muys (°1963) is Doctor in de Landbouwwetenschappen (Gent, 1993) en hoofddocent Bosbouw aan de K.U.Leuven. Hij doceert er de vakken Algemene bosbouw, Bosbouw van de gematigde streken, Dendrologie en Planning voor bosbouw en natuurbeheer. Zijn onderzoeksprojecten richten zich op een viertal thema's: de energiebalans van ecosystemen, de rol van bossen in de broeikasgasproblematiek, het meten en modelleren van de milieu-impact van menselijk landgebruik en ten slotte het herstel van tropische droogbossen. Hij is voorzitter van de Vereniging voor Bos in Vlaanderen (VBV). Deze erkende milieuvereniging (2000 leden) zet zich sinds 30 jaar in voor bosbehoud, bosuitbreiding en duurzaam bosbeheer in Vlaanderen en heeft grote ervaring opgebouwd in de planning en realisatie van nieuwe stadsbossen. Hij is lid van de Hoge Bosraad en was gedurende 10 jaar eveneens lid van de Hoge Raad voor het Natuurbehoud. Van 1995 tot 1997 was hij directeur van het Koninklijk Instituut voor het duurzaam beheer van de natuurlijke rijkdommen en de bevordering van schone technologie (KINT) te Brussel.